

Land art

Migić, Eda

Undergraduate thesis / Završni rad

2019

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Zagreb, Faculty of Teacher Education / Sveučilište u Zagrebu, Učiteljski fakultet**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:147:287320>

Rights / Prava: [Attribution-NonCommercial-NoDerivs 3.0 Unported / Imenovanje-Nekomercijalno-Bez prerada 3.0](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2024-08-19**

Repository / Repozitorij:

[University of Zagreb Faculty of Teacher Education - Digital repository](#)

SVEUČILIŠTE U ZAGREBU

UČITELJSKI FAKULTET

RANI I PREDŠKOLSKI ODGOJ I OBRAZOVANJE

EDA MIGIĆ

ZAVRŠNI RAD

LAND ART

Petrinja, studeni 2019.

SVEUČILIŠTE U ZAGREBU

UČITELJSKI FAKULTET

RANI I PREDŠKOLSKI ODGOJ I OBRAZOVANJE

Petrinja

ZAVRŠNI RAD

Ime i prezime pristupnika: Eda Migić

TEMA ZAVRŠNOG RADA: Land art

Mentor: dr. Sc. Svetlana Novaković

Petrinja, studeni 2019.

Zahvala

Veliku zahvalnost dugujem svojoj mentorici Svetlani Novaković koja mi je svojim stručnim i znanstvenim savjetima i vodstvom pomogla pri izradi ovog završnog rada.

Zahvaljujem se i svim ostalim profesorima koji su me kroz cijelo studiranje uputili te prenijeli potrebno znanje za budući rad s djecom i život.

Također zahvaljujem se svim svojim kolegicama i prijateljicama koje su mi pomogle, bile potpora i lijepo upotpunile sve godine studiranja.

I na kraju se posebno želim zahvaliti svojoj majci, sestrama i dečku koji su mi bili najveća podrška od samoga početka te su me poticali na trud u teškim trenucima i motivirali me da postanem bolja osoba.

SADRŽAJ

Sažetak	1
Summary	2
UVOD	3
1. LAND ART	4
2. LAND ART UMJETNICI	5
2.1. ROBERT SMITHSON	6
2.2. CHRISTO I JEANNE- CLAUDE	7
2.3. RICHARD LONG	7
2.4. ANDY GOLDSWORTHY	9
2.5. RICHARD SHILLING	12
3. LAND ART ZA DJECU	14
4. MATERIJALI I NAČINI STVARANJA LAND ARTA S DJECOM	15
4.1. BALANSIRANJE KAMENJA	15
4.2. MANDALE	16
4.3. KORIŠTENJE UMJETNIH MATERIJALA	16
5. UTJECAJ LAND ARTA NA CJELOKUPNI RAZVOJ DJECE	17
6. AKTIVNOSTI LAND ARTA U DJEČJEM VRTIĆU “RIBICA”	18
ZAKLJUČAK	35
LITERATURA	36
IZJAVA O SAMOSTALNOJ IZRADI ZAVRŠNOG RADA	40

Sažetak

Umjetnost je jedna od segmenata života s kojom se stalno susrećemo. Postoje različite vrste likovne umjetnosti koje se mijenjaju s obzirom na vremenska razdoblja, stilove i umjetnike koji ih proizvode. U dvadesetom stoljeću dolazi do nastanka nove vrste konceptualne umjetnosti poznate pod nazivom Land art. Motivirajući umjetnike, ali i gledatelje, da odlaze češće u prirodu i pokušaju stvarati samostalno u njoj aktivirajući multisenzorne percepcije. Odlazeći u prirodu, umjetnici su izazvani da iskoriste svoju kreativnost stavljajući na naglasak kako je proces najbitniji dio tog iskustva. Umjetnici se protive komercijalizmu i materijalizmu stvarajući ogromne instalacije u prirodi koje je nemoguće kupiti a kamoli odnijeti kući u privatno vlasništvo. Jedini dokazi te umjetnosti su fotografija i video zapisi.

U ovome radu sam se osvrnula na dječju umjetnost Land arta i pokazala primjere aktivnosti koje sam u razdoblju od godine i pol odradila u dječjem vrtiću Ribica u Zagrebu.

Ključne riječi: Land art, aktivnosti u vrtiću, priroda; prirodni materijali.

Summary

Art is one of the segments of life that we will constantly encounter. There are different types of fine arts that change with every art period, style and the artists who produce them. In the twentieth century, a lot of new conceptual art forms started to exist such as Land art. Motivating artists, as well as viewers, go more often into nature and try to do art with their multisensory perceptions that activate on their own. Being in nature, they are challenged to turn on their creativity emphasizing that the process is the most important part of that experience. Artists are opposed to commercialism and materialism by creating huge installations in nature that are impossible to buy or to take to their homes into private ownership. The only evidence of this kind of art is photography or video. In this paper, I looked into children's Land Art and showed activities that I did over the course of a year and a half.

Key words: Land art; activities in kindergarten; nature; natural materials.

UVOD

Konceptualna umjetnost je pravac u suvremenoj likovnoj umjetnosti kojemu je cilj prebaciti pozornost s umjetničkog djela na samu zamisao. To razdoblje je trajalo od sredine šezdesetih do sredine sedamdesetih godina 20. stoljeća (Ivančević, 2001, str.198). U prvom dijelu sam objasnila pojam Land art umjetnosti te navela umjetnike za koje smatram da su utjelovili ovu vrstu umjetnosti. Također, opisujem njihova djela te koje su inovativne materijale i procese koristili u vlastitom stvaranju. Temu Land art smatram zanimljivom upravo zbog toga što se razlikuje od ostalih vrsta likovne umjetnosti. Dok se za vrijeme prethodnih razdoblja pozornost stavljala na idealiziranje djela, Land art umjetnost postavlja pitanja što je zapravo umjetnost. Tako umjetnici šire svoje granice i predlažu što je za njih umjetnost, gdje je pritom sama ideja najvažniji dio samoga rada. Predmeti koji se koriste za stvaranje su uglavnom oni koji su svakodnevnici i izvađeni iz čovjekova okoliša, otrgnuti od svoje namjene te prebačeni da budu izložbeni primjerak. Isto tako, mjesta tih izložaba se mijenjaju. Tako se iz zatvorenih prostora, likovna umjetnost prebacuje u prirodu. Upravo to je jedan od razloga mog odabira teme. Djeci je potrebno pružiti drugačije načine stvaranja, a u prirodi su u mogućnosti iskoristiti svoj potencijal i svaku vrstu kreativnosti koju imaju u sebi kako bi istraživala u novim umjetničkim procesima. U drugom dijelu rada sam navela i opisala aktivnosti koje sam provela u razmaku od godine i pol dana s djecom iz dječjeg vrtića Ribica u Zagrebu.

Smatram da se kod djece može probuditi svijest o čuvanju i ljubav prema prirodi, a najlakši način za takvo što jest umjetnost, odnosno umjetnost u prirodi- Land art. Pružajući priliku djeci i stavljajući ih u obližnju prirodu, moći ćemo vidjeti na koja sva apstraktna i inovativna razmišljanja mogu doći sami bivajući okruženi lišćem, pijeskom ili kamenjem. Smatram da su takve kreativne aktivnosti nužne za djecu pošto sve manje izlaze u parkove i na livade te nemaju skoro nikakav doticaj s njom.

1. LAND ART

Land art umjetnost, kao jedna od sastavnica konceptualne umjetnosti, započela je sredinom 1960-ih godina te je na početku bila povezana s Amerikom i Velikom Britanijom. To se događalo u razdoblju kada je američko društvo počelo prolaziti kroz različite ekonomske i društvene promjene koje su imale utisak na umjetnost.

Naime, umjetnici su odlučili napustiti dotadašnje običaje i proširili su granice umjetnosti napuštajući galerije i ateljee radi odlaska u prirodu. U prirodi su stvarali različite takozvane "instalacije" odnosno djela koja su često specifična za određeno mjesto i osmišljena su za transformiranje percepcije prostora. (Nandzik, 2013). Najpovoljniji materijali za ovu vrstu umjetnosti bili su oni koji se mogu izvući ravno iz prirode, poput kamenja, stijena, vode ili tla, a mjesta na kojima su se nalazila su bila udaljena od urbanizacije. Pod utjecajem prapovijesnih umjetničkih djela poput Stonehengea, umjetnici su ostavljali svoje intervencije u pejzažu izložene. Kao i podizanjem konstrukcija pomoću prirodnih materijala, može se intervenirati pomoću onih umjetnih, koji ostavljaju svojevrsan trag. Bitno je da te improvizirane gradnje nisu nametljive niti štetne okolišu za razliku od, kako bi umjetnici rekli: "intervencija industrijske epohe koje su uglavnom glomazne i nametljive poput tvornica i industrijskog otpada" (Ivančević, 2001, str.198). Može se reći da su umjetnici bili ekološki osjetljivi u vlastitom stvaranju poštujući specifičnosti mjesta.

Umjetničke intervencije u prirodi zahtijevaju široke i otvorene prostore što znači da mnogi radovi nisu bili dostupni prosječnom gledatelju što dovodi opet u pitanje samu svrhu umjetnosti kao nečega što se može promatrati. Umjetnici su pronalazili nove alternative stavljajući naglasak na vrijeme i prostor. Odbacivanje tradicionalnih galerijskih i muzejskih prostora jest ono ključno što je definiralo Land art pravac. Stvarajući izvan institucija, umjetnici daju naglasak na tome da se umjetnost ne može kupiti i prodati radi profita. Jedini način na koji su dokumentirane umjetnikove intervencije su fotografije, videi ili ono što je uspjelo ostati sačuvano u prirodi.

Odlazeći u prirodu, umjetnici se upoznaju i sjedinjuju s njome. Na taj način isključuju logično razmišljanje okrećući se vlastitoj kreativnosti. U mogućnosti su doživjeti multisenzorno iskustvo, odnosno intimno vidjeti, čuti i namirisati okolinu u kojoj se nalaze što isplivljava bezbrojnim imaginacijama te na kraju samom stvaranju. (Micucci, 2012).

2. LAND ART UMJETNICI

Sredinom šezdesetih godina dvadesetog stoljeća, veći broj umjetnika je krenuo ispitivati okvire umjetnosti i separaciju od ustajalih prostora galerija, odlazeći iz gradova kako bi ostavljali svoje tragove u prirodi. Ponekad su, u procesu stvaranja, uključili uobičajene materijale dok su drugi koristili one koje su nuđene od strane prirode. Specifično je kako su umjetnici Land arta imali potpuno drugačiji pristup. Oni su apstraktnim razmišljanjem došli do zaključka kako im je potrebno veće platno- priroda. Naravno, ovakav proces zahtijeva strpljenje i fleksibilnost. Umjetnici se prilagođavaju prirodi i vremenskim uvjetima svjesni kako su njihove intervencije prolazne. Na taj način, odbacuju ideju umjetnosti kao robe koja će biti izložena i prodana. Nadalje, oni vide razlog da koriste vremenske predmete kao odraz svijeta koji se stalno mijenja i u kojemu moramo shvatiti kako ništa nije vječno. (Dainius, 2016).

Mnogo umjetnika je bivalo podcjenjivano od strane gledatelja još u razdoblju stvaranja, no kasnije su ljudi počeli cijeniti rad gledajući završni produkt. Ono što ljudi nisu razumjeli jest da nije jednostavno samo ući u i djelovati u prirodi. Prije samoga procesa, potrebno je proučiti čime se sve može rukovati i poznavati osnovne zakone fizike kako bi mogli predmete međusobno stavljati u razne položaje a da pritom ne ugrožavaju okoliš. (Kaplan, 2010).

Iako je Land art umjetnost nastala u prošlom stoljeću, ona i dalje postoji. Tadašnji umjetnici su bili uzor današnjim koji se trude proširiti svoje znanje i misli s ostatkom svijeta i to sve u dobroj namjeri.

2.1. ROBERT SMITHSON

Realizirano u travnju 1970. godine, instalacija “Spiral Jetty” Roberta Smithsona (*Slika 1*), jedno je od najpoznatijih djela Land arta. Kombinirajući svoje zanimanje za geologiju, paleontologiju, astronomiju i umjetnost, Smithson je u sjeveroistočnom dijelu Velikog slanog jezera u Utahu izgradio spiralu dugu 1500 metara i široku oko četiri i pol metra izgrađenu od kamenja, kristala i drugih organskih materijala. Navodno je odabrao mjesto na temelju krvavo crvene boje i povezanosti s primordijalnim morem. Alge, koje se nalaze u tom dijelu, daju spirali tu crvenkastu boju iz razloga što su otporne na sol. Smithson je uspio svoj projekt organizirati tako da je, uz pomoć asistenata, dovezao kamione, traktore te utovarivač kako bi mogao pomaknuti bazaltno kamenje, pijesak i tlo. Kreirajući spiralu, umjetnik je stvorio mogućnost spajanja kopna i rijeke. Fizička nepromjenjivost, pa čak i nevidljivost djela radi prirodnih procesa, poput vodenih struja i erozije, ključni su za njegovo značenje. Kao umjetničko djelo koje je bilo udaljeno ali, ponekad, i nemoguće za promatranje jest napravljeno u znak protesta komodifikacije tržišta umjetnina jer je “Spiral Jetty” nemoguće kupiti ili prodati. Djelo je imenovano Utah-ovim službenim državnim djelom Land arta u 2017. godini. Smithson je “Spiral Jetty” nazvao djelom desetljeća. Stavljanjem umjetničkog djela u prirodu, ono postaje dijelom prirodnog procesa (Ivaničević,2001).

Slika 1: Smithson, R. (1970). Spiral Jetty

2.2. CHRISTO I JEANNE- CLAUDE

Za razliku od korištenja 100% prirodnih materijala, pod Land art se priznaje i uporaba umjetnih materijala. Na primjer, umjetnik Christo je zajedno sa svojom ženom Jeanne- Claude, podizao konstrukcije u prirodi od umjetnih materijala kojima je ostavljao trag. Koristeći plahte, najlon, čelične cijevi i žice stvorio je kilometarsku ogradu uzduž prirode u Kaliforniji. Radeći preko četiri godine “Putujuću ogradu” (*Slika 2*) dugu skoro četrdeset kilometara, te visoku oko pet metara, nakon samo dva tjedna biva srušena. Njeno kratko postojanje u 1976. godini, osiguralo je time da je malen broj ljudi uspjelo vidjeti instalaciju osobno. “Putujuća oграда” je izgledala veličanstveno radi bijele tkanine koja je vijorila na vjetru i reflektirala svjetlost na bezbroj kuteva i nijansi. (Kaplan, 2010). Značenje ograde ističe se u njenom putovanju, a ne samo u završenom produktu. Ipak, za umjetnike Christa i Jeanne- Claude, ono što je učinilo umjetnošću nije samo vizualna prisutnost koja prolazi kroz prirodu, nego i u dugom i napornom procesu stvaranja (Ivaničević, 2001).

Slika 2: Christo, 1976. Putujuća ograd

2.3. RICHARD LONG

Richard Long je također bio jedan od umjetnika Land arta. Kao student 1967. godine vraćajući se s fakulteta zamijetio je polje trave kamo je i zastao te odlučio

napraviti liniju u travi hodajući naprijed- nazad više puta. Na taj način je ostavio trag u prirodi koji je bio prisiljen dokumentirati znajući da će nova trava narasti nakon nekog vremena. Uspio je zabilježiti svoju intervenciju unutar krajolika. Ovo djelo se zove "Linija koja je nastala hodanjem" (*Slika 3*). Hodanje je na neki način nastalo umjetničkom formom, a trava platnom. Time umjetnik pokazuje anti- materijalistički način razmišljanja. Pošto je priroda bila meta mnogih umjetničkih djela, Richard Long je također imao želju učiniti prirodu dijelom svojeg umjetničkog izražavanja. Čitav projekt nazvan "Linija napravljena hodanjem" može se činiti jednostavnim ali je zapravo bila prekretnica u umjetnosti te inspiracija za buduće Land art umjetnike.

Richard Long je nastavio s izgradnjom puteva pomoću drugih materijala poput kamenja (*Slika 4*). Stvarao je jednostavne činove hodanja i obilježavao ta mjesta, lokaciju i vrijeme. Umjetnik je opisao ovu instalaciju kao glazbu kamenja, puteve podijeljene raznim otiscima koji spavaju kraj riječnog urlika. (Long, 2019) Iste autentične misli pri pravljenju puteva u prirodi, znao je premjestiti i u galerije. Nakon poznatih uradaka puteva, kasnije se nastavio baviti Land artom te koristio razne kružne forme u sastavljanju djela. (Baume, 2017)

Slika 3: Long, R. (1967). Linija koja je nastala hodanjem

Slika 4: Long, R. (1980). Kamena linija

2.4. ANDY GOLDSWORTHY

Andy Goldsworthy je britanski umjetnik poznat po svojim instalacijama koje uključuju prirodne materijale, te kojima je lokacija negdje u prirodi. Radeći kao kipar i fotograf, Goldsworthy izrađuje svoje instalacije od stijena, lišća, leda, kamenja ili grana s osviještenošću vremenskih nepogoda koje rezultiraju nestankom ili urušenjem njegovih radova. Nakon izrade, fotoaparatom dokumentira svoje instalacije jer, kako kaže: “Ne radi se tu o umjetnosti, nego o životu i potrebi da se shvati da mnoge stvari u životu ne traju.” On gleda na neizbježnu smrt, odnosno propadanje vlastitih radova kao dio životnog ciklusa. U svom umjetničkom stvaranju ima uzore prethodnih Land art umjetnika poput Smithsona, te je surađivao s Richardom Longom. On svoj umjetnički proces promatrao kao “suradnju s prirodom”, u kojoj je otkrio razne materijale i utvrđivao za što su sposobni. Goldsworthy preuređuje prirodne forme na način da poboljšava njen izgled. Njegov pristup naglašava da ljudska bića nisu odvojena od prirode, već su dio nje. Njegova djela se temelje na minimalističkoj estetici slaganjem prirodnih materijala u različite odnose. (Maddocks, 2014)

Jedna od njegovih najranijih instalacija jest “Kišne sjene” (Slika 5) proizvedena na stjenovitoj obali u Škotskoj u lipnju 1984. godine. Naime, Andy je napravio više slika poznatih po tom nazivu. Fascinirajuće je kako je umjetnik morao

leći na zemljano tlo i pričekati dok mu kiša natapa odjeću stvarajući tako “sjenu” u obliku njegova tijela. Na taj način je izložen vjetru i kiši čime želi reći kako poznaje prirodu kao što poznaje svoje vlastito tijelo. Jedino što je ostalo od tih umjetničkih dijela jest niz fotografija. (Baldwin, 2019).

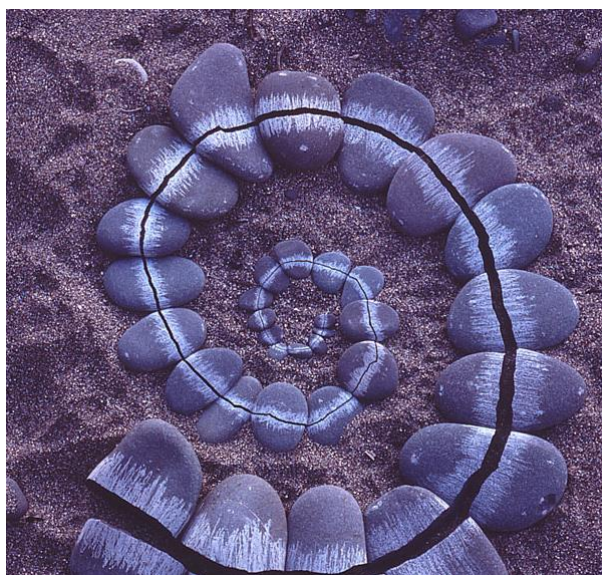
Slika 5: Goldsworthy, A. (1984). Kišne sjene

Proces stvaranja umjetnosti Goldsworthyja na prvu izgleda jednostavno, dok u realnosti je on nevjerovatno težak. Potrebno je lutanje prirodom i traženje sredstava kojim će se stvoriti inovacija. Rađenje “Ledene skulpture” (*Slika 6*) je bio otežan proces jer je umjetnik, za svaki led, čekao da se otopi kako bi se spojio s ostalima. Cilj je bio da napravi jedan veliki ledeni luk. Andy Goldsworthy smatra kako je to jedna od njegovih najljepših skulptura jer ga je očarao prizor kada su sunčeve zrake prolazile kroz ledenu skulpturu. Umjetnik je opisao proces ovog djela poetično:”pokret, promjena, svjetlost, rast i propadanje kao životna krv prirode, energija koju pokušava iskoristiti svojim radom.” (Covell, 2016; Dainius, 2016).

Slika 6: Goldsworthy, A (1982). Ledena skulptura

Andyjeva djela se temelje na minimalističkoj estetici, gdje su pažljivo i strpljivo raspoređeni prirodni elementi poput kamenja (*Slika 7*), stijena, lišća, granja i leda, u obliku poznatih motiva spirala, krugova ili rupa. Isto tako je sortirao lišće prema boji te ih precizno stavljao na pod oko drveta ili u krug (*Slike 8 i 9*).

Slika 7: Goldsworthy (1985). Carefully broken pebbles scratched white with another stone

Slike 8 i 9: Goldsworthy, A. (2013) Drvo okruženo lišćem, Mandala

2.5. RICHARD SHILLING

Richard Shilling možda nije djelovao za vrijeme ostalih začetnika Land arta, ali je svakako ostavio trag u ovoj likovnoj sastavnici konceptualne umjetnosti. Uzor mu je bio navedeni Andy Goldsworthy čiji je rad u početku proučavao i kopirao dok nije došao do svog osobnog i svojstvenog stila. Djeluje, dakako, u prirodi koristeći samo prirodne materijale koje nalazi u okruženju lokacije stvaranja. Česte teme koje koristi su balansiranje skulptura, slaganjem geometrijskih dizajna korištenjem sezonskih boja i promjenom nijansi. Najčešće koristi materijale koji su manji kako bi skrenuo pozornost na ljepotu u prirodi koja se često zanemaruje. Stvara različite kružne dizajne i oblike mandale napravljene uglavnom od lišća i grančica (*Slika 10 i Slika 11*). Ovim metodama daje skriveno značenje, odnosno pridaje važnost poštivanju prirodnim ciklusima, godišnjim dobima, te životu i smrti. Smatra kako je proces stvaranja najvažniji dio jer se, radeći u prirodi, osjeća povezano s njome. Richard Shilling kaže kako je većina njegovih skulptura nježno i krhko, te kako je proces izrade poprilično težak radi prirodnog mijenjanja boja lišća. Time je htio reći kako je ta skulptura vječna samo dok se ne fotografira i da ubrzo promijeni svoj izgled. Vjetar je također jedan od elemenata koji odmaže u izgradnji ali umjetnik kaže da duboko osjeća vjetar, oblake, vlagu te sunce koje se pomiče kroz dan. Shilling također dokumentira

svoje instalacije jer smatra kako "umjetnost može trajati svega do nekoliko minuta do nekoliko mjeseci" (Stewart, 2018).

Slika 10: Shilling, R. (2015). Recede

Slika 11: Shilling, R. (2012). 4 Colour Sun Wheel

Richard Shilling je puno truda uložio, ne samo u svoju umjetnost, nego i u organiziranju likovnih radionica pošto je i sam profesor likovne umjetnosti. U radionicama podučava odrasle i djecu u Velikoj Britaniji i inozemstvu tehnikama

koje koristi. Kada radi kao Land art umjetnik na festivalima, često održava radionice na licu mjesta kako bi nadahnuo ljude da češće provode vrijeme u prirodi jer smatra da nam ona ima puno toga za ponuditi. Na taj način se ljudi povezuju međusobno sudjelujući u kreativnim i zabavnim procesima. Objavio je šest knjiga od kojih su dvije posvećene djeci “Land art za djecu- na plaži” te “Land art za djecu- u šumi”. Te knjige pružaju mnogo kvalitetnih primjera izrade vlastitih instalacija Land arta. Na taj način roditelji mogu zajedno provoditi vrijeme s djecom bilo koje dobi, u prirodi uz pomoć raznih primjera. (Van't Hul, 2010).

3. LAND ART ZA DJECU

Pri stvaranju Land art umjetnosti, neizbježan je kontakt s prirodom. Naime, smisao tog procesa jest dodirivanje prirode i njenih plodova golim rukama. Omogućavanjem djeci odlazak u prirodu, ona stvaraju multisenzoričko iskustvo u kojemu mogu vidjeti, čuti ali i opipati okoliš. To je razlog zbog kojeg svi ljudi, pa i djeca, mogu prisustvovati u oblikovanju prirode i prirodnih materijala. Odlazeći često, za vrijeme boravka u predškolskoj ustanovi, u parkove, šume ili livade, djeca će pokazati interes za prirodu i njena svojstva, a time i za stvaranje umjetnosti Land arta. Naravno, prednost Land arta jest to što se može izvoditi bilo gdje-na svježem zraku, ali i u prostorijama vrtića koristeći bilo što je u našem vizualnom okruženju. Naravno, zanimljivije je i efektivnije ako se aktivnost primjenjuje u prirodnom prostoru. Djelujući u prirodnoj okolini, djeca razvijaju pozitivan stav prema okolišu te osvješčuju važnost čuvanja prirode- da neće bacati smeće na pod niti zagađivati je na bilo koji način. (Van't Hul, 2010).

Kako bi uopće krenuli s aktivnostima Land arta, potrebno je pronaći prirodne materijale poput kamenja, lišća, cvijeća, pijeska, školjki, grana, plodova drveća... Djeca te materijale mogu slagati jedno na drugo, preklapati ih, spajati ih u različite kompozicije, lijepiti ih, bojati ih i na kraju slagati motive od njih. To uključuje izrađivanje životinja, kukaca, krugova, brodova i ostalih motiva koji mogu biti vezani uz aktualnu aktivnost vrtića ili se podređuju osobnim interesima djece. Naravno, materijali su ovisni o godišnjem dobu. Preko zime se može koristiti snijeg i

napraviti snjegović, a za vrijeme jeseni prevladava lišće i plodovi drveća poput kestena, žira ili češera.

Aktivnosti Land arta potiču djecu da istražuju i stvaraju ne brinući o gotovom proizvodu. Djeca će eksperimentirati, griješiti i isprobavati samostalno nove ideje uživajući u kreativnom procesu. Ne postoji pravi ili pogrešan način da se ostvare finalni proizvodi, samo ugodan i zabavan proces iskustva.

Uključujući djecu u proces Land arta, imati će priliku pokazati svoje sposobnosti i kreativnost te napraviti svakojake zanimljive skulpture i motive. Na primjer, jednostavna ali zanimljiva aktivnost je izrada spirale kamenjem. Naime, djeca individualno ili u grupi mogu posložiti kamenje u spiralu te ih bojati ili im nadodati još koji prirodni materijal po želji prema uzoru na umjetnika Roberta Smithsona. Ako očekujemo od djece da djeluju umjetnički u prirodi, potrebno je omogućiti im primjere Land art umjetnosti kako bi ih potaknuli na proces.

4. MATERIJALI I NAČINI STVARANJA LAND ARTA S DJECOM

4.1. BALANSIRANJE KAMENJA

Land art umjetnost može uključivati i minimalističke skulpture poput slaganja hrpe kamenja jedno na drugo. Naziv tog djelovanja je balansiranje kamenja. Osim što je jedna od tehnika Land art umjetnosti, isto tako se smatra i disciplinom. Cilj je da se kamenje prirodno uravnotežuje međusobno u različitim položajima bez upotrebe pomoćnih sredstava poput ljepila, žice ili bilo kakvih materijala koji pomažu u održavanju konstrukcije. Dakle, u osnovi zahtijeva strpljenje i osjetljivost koji na prvu izgledaju nemogući dok se ne dođe do pojma nevjerovatnosti. Neki umjetnici opisuju ovu disciplinu koja rješava probleme i jača svjesnost. Naravno, apsurdno je od djece očekivati jednak rezultat kao i kod likovnih umjetnika koji se godinama bave ovom tehnikom. Potrebno je ponuditi im različito kamenje kako bi eksperimentirali s njima te stavljali ih u međusobne odnose. Najvjerojatnije neće uspjeti složiti previše kamenja jedno na drugo, ali će grupno surađivati s ostalom

djecom i razvijati matematičko- logičnu i vizualnu percepciju. Djeca, kao maštovita bića, sjetit će se raznih apstraktnih načina kako bi došla do rješenja što može uključivati korištenje drugih materijala koje se nalaze u vidljivoj okolini. Ono što je najbitnije u ovome procesu jest zabava.

4.2. MANDALE

Najčešća aktivnost Land arta koja se spominje jest stvaranje mandale prirodnim materijalima. Mandala je kružna kompozicija s dizajnom koji zrači simetrično iz središta. Poznata kao najljepša konfiguracija u prirodi, koristi se kao početni primjer Land arta djeci. Potrebno im je pokazati primjere mandale koje dalje slažu od kamenja, lišća, grana i cvijeća. Obično se nakon prvih umjetničkih djela mandale napreduje na kompleksnije stvaranje poput portreta, životinje ili kukaca. Na internetu se još često nalaze primjeri šuma, drveća i kuća, odnosno motivi bliski djeci. Materijali za izradu su ovisni o godišnjem dobu. Ako je proljeće, djeca će ih napraviti pomoću raznobojnog cvijeća ili trave, a ako je jesen koristit će lišće, grančice te jesenske plodove.

4.3. KORIŠTENJE UMJETNIH MATERIJALA

U dječjoj Land art umjetnosti može se koristiti vuna kako bi se ukrasilo drveće ili čak spajala drveća međusobno kako bi se napravio “put” u šumi. Vuna se također može koristiti i za ukras grana ili kamenja. Osim što je zanimljiv proces, djeca pomoću njega razvijaju finu motoriku. Isto tako, ukrašavanje grana ili kamenja može se izvesti flomasterima ili temperama. Ako je aktualna tema životinja uz ovu aktivnost, potrebno je djeci priložiti primjere kako bi znala na koji način bojati granu ili kamen. Postoje primjeri obojenog kamena koji predstavljaju bubamaru, pčelu, žabu, itd.

Neke tehnike uključuju lijepljenje materijala na papir, da se prikaže mašta djeteta kroz nadopunjavanje ostatka papira olovkom ili flomasterom. Ako dijete u grani, zalijepljenoj na papir, vidi oblik tijela, olovkom će nadodati glavu, ruke i noge.

Koristeći prirodne materijale i ostatak koji se nalazi u grupi, mogu se izrađivati figure, životinje, brodovi, šume ili čak maske.

Sve dok im se pruži prikladna pomoć, djeca istražuju svaki projekt koliko god godina imali. Starija djeca pokazuju zrelost i iskustvo u najobičnijem likovnom projektu i time će svaku aktivnost smatrati izazovom. Međutim, zadatke je osobito važno podijeliti sukladno dobi djeteta te je također važna kvaliteta datih poticaja jer se time razvija interes.

5. UTJECAJ LAND ARTA NA CJELOKUPNI RAZVOJ DJECE

Baveći se umjetnošću Land arta, omogućuje se djeci upoznavanje s prirodnim svojstvima poput lišća, kamenja, školjaka, prljavštine, vjetra, kiše i sunca. Ona uče promatrati, stvarati te, nakon provedenog vremena na svježem zraku, ostati u kontaktu s prirodom. Tako razvijaju empatiju i emotivnu svijest prema zemlji učeći i provodeći vrijeme u njoj. Odgojitelj je dužan približiti prirodu djeci i omogućiti im boravak u njoj. Zbog toga će razviti interes o očuvanju prirode i promišljati na koji način je se može zaštititi i unaprijediti. To rezultira djetetovom spremnošću na aktivno djelovanje.

Djeca svoja prva i učestala iskustva s prirodom mogu doživjeti u predškolskoj ustanovi. Ona pokazuju interes za istraživanje svijeta te se time potiče djetetova emocionalna osjetljivost, spoznaja i ostali kognitivni procesi. Isto tako Land art potiče djecu da istražuju i stvaraju bez brige o gotovom proizvodu. Ona će eksperimentirati, griješiti, isprobavati nove ideje i uživati u kreativnom procesu.

„U njegovanju kreativnog odnosa prema doživljavanju svijeta, kao dio razvojnog procesa dijete kroz jezik umjetnosti izražava i odražava svoja shvaćanja, pita se o svijetu, traga za odgovorima, što sve formira njegovu svijest i njegove osjećaje te omogućuje dublju uključenost u procese koji oslobađaju nebrojene mogućnosti čovjekova stvaralaštva.“ (Radovan-Burja, 2011, str. 115).

Boravak u prirodi ne samo da utječe na poboljšanje djetetova zdravlja, nego i na mogućnost samostalnog djelovanja. Osjećat će se sigurnije u većem prostoru i time znati aktivno sudjelovati u njemu. Šetnje i igre u prirodi pomažu pri razvoju psihomotornih sposobnosti kao što su: koordinacija udova, preciznost, orijentacija, spretnost te vrijeme reakcije.

Pomicanjem kamenja, granja i cvijeća, djeca razvijaju osjećaj strpljivosti i fleksibilnosti uz razvoj fine motorike šake te logičko- matematičke percepcije.

Land art zaista može, kroz umjetnost i prirodu, unaprijediti djetetovo znanje. Proučavanjem životinja, kukca, drveća i njegovih plodova mogu naučiti puno o šumi i prirodi. Razvijaju svijest o važnosti života ostalih bića na svijetu te ih počinju poštivati. Promatrajući prirodni svijet, mogu razvijati kreativnu maštu i samostalno razmišljati.

„Svako promišljanje smišljeno da izvuče iz dječje radoznalosti i spontanosti ono najbolje za njegov daljnji razvoj, svaka gesta i riječ koja na dijete djeluje oplemenjujuće, izvedba u kojoj djeca aktivno sudjeluju, pouka i komunikacija koju izazivaju, ne samo da djetetu pružaju nove spoznaje nego djeluju kao katalizator njegovih emocija, pomažu mu da i samo prepoznaje i bori se za kreativni izražaj i pozitivne osobine, potiče komuniciranje.“ (Radovan-Burja, 2011, str.127)

6. AKTIVNOSTI LAND ARTA U DJEČJEM VRTIĆU “RIBICA”

Prva i najveća aktivnost Land art umjetnost koju sam organizirala u vrtiću je sljedeća. Naime, dogovorila sam se sa zaposlenicima vrtića kako bi jedan dan mogli zajedno s djecom otići do obližnje livade i krenuti sa stvaranjem. Ova tema mi je bila poprilično zanimljiva i vjerovala sam da će i djeci biti pošto odlaze na novo mjesto kako bi radili nešto novo. Kada smo svi, držeći se u vlakiću, stigli na lokaciju, zadala sam djeci zadatak da pronađu lišće, grančice i kamenje u svojoj okolini. Djeca su bila jako entuzijastična jer je zadatak bio jednostavan ali zanimljiv. Ubrzo su djeca došla do mene s prikupljenim materijalom te smo krenuli s kompleksnijim zadacima (*Slika 12*). Na livadu smo također donijeli i tempere pomoću kojih su djeca bojala svoje grančice (*Slika 13 i 14*). Pošto su u ovoj aktivnosti sudjelovale starija i mlađa vrtićka

grupa, odgojiteljice su mi pomagale. Djeci su ponuđeni primjeri bojanja grančica kako bi znala što napraviti. Aktivnost je dugo trajala ali samo zato što su djeca htjela bojati više grančica. Za to vrijeme, dva dječaka su skupljala kamenje i stavljali ih u kutije kako bi ih kasnije u dvorištu drugu aktivnost.

mogli iskoristiti vrtića za neku

Slika 12: Traženje materijala (vlastita arhiva)

Slika 13: Bojanje (vlastita arhiva)

Slika 14: Obojani primjerci (vlastita arhiva)

Nakon što smo ostavili pobojane grančice na suncu, one su se osušile i bile su

spreme za igru. Jedan dječak je likovno talentiran pa sam mu, tijekom jednog posjeta u vrtiću, dala te grančice da napravi različite oblike. Sam je krenuo raditi hobotnicu (*Slika 15*) jer mu se grupa, u kojoj se nalazi, zove tako. Kasnije je sam došao na ideju kako bi mogao oblikovati grančice u obliku “angry birds-a” (*Slika 16*) i kuće. Kada mu je ponestalo ideja, ja sam mu crtala na papir oblike koje je on

kopirao koristeći dati materijal.

Slika 15: I.Š. Hobotnica

Slika 16: I.Š. Angry bird (vlastita arhiva)

Slijedećim dolaskom u vrtić, uzela sam prethodno nađeno kamenje ponudila mlađoj vrtićkoj skupini da ih obojaju flomasterima. Nakon što je svatko obojao kamen ili dva, spojili smo ih u obliku jedne gusjenice (*Slika 17*).

Slika 17: Gusjenica (vlastita arhiva)

Druga aktivnost u kojoj sam koristila kamenje jest cilj bio da lišće pomoću tempera otiskuju na kamenje (*Slika 18*). Djeci se više svidio onaj istraživački dio u kojemu su motali obojano lišće oko kamenja. Rezultati nisu bili najčišći ali ipak je najbitniji cijeli proces razvoja fine motorike i, naravno, zabave.

Slika 18: Otiskivanje lišća na kamen (vlastita arhiva)

Mandale, ne samo da su vizualno lijepe, nego su i zanimljive za praviti. Ponudila sam djeci različite primjere fotografija mandala, ali i drugih motiva. Cilj je bio da djeca u dvorištu pronađu prirodne materijale za izrađivanje svojih djela. Pošto je bilo proljeće, dvorište je bilo puno cvjeća, zelenog lišća i trave. Na podu dvorišta su bili nacrtani krugovi koje su djeca spontano iskoristila za izradu svoje mandale (*Slike 19 i 20*). Za to vrijeme, druga djeca su htjela stvarati umjetnost istom tehnikom ali drugačije motive. Tako je jedan dječak grančicama napravio sebe (*Slika 23*), dok je drugi odlučio napraviti srce (*Slika 24*). Jedan manji dječak je vidio kako to rade stariji, pa je on napravio brod (*Slika 22*).

Slika 19: P.P. Stvaranje mandale

Slika 20: Mandala (vlastita arhiva)

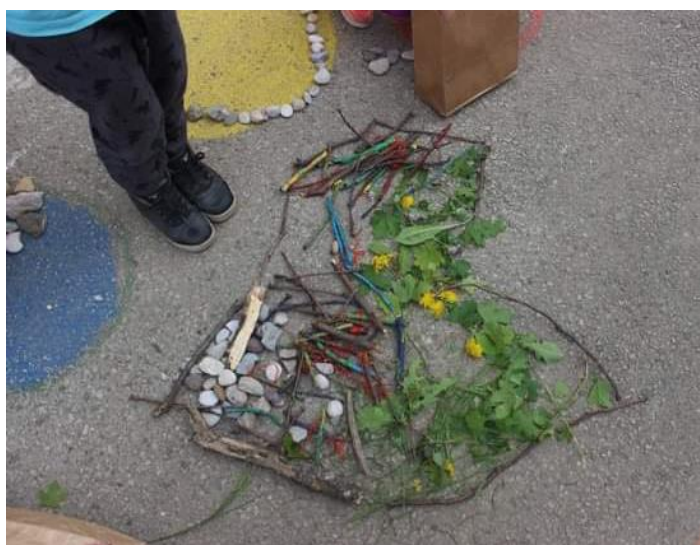
Slika 21: M.P. Mandala

Slika 22: P.A. Brod (vlastita arhiva)

Slika 23: P.B. Autoportret (vlastita arhiva)

Slika 24: M.P. Srce (vlastita arhiva)

Pri jednom posjetu u vrtiću, djeci samo donijela vune raznih boja. Htjela sam da se igraju njima dok stvaraju umjetnost u vlastitom dvorištu. Sudjelovale su mlađa i starija vrtićka grupa. Naravno, kao i pri svakoj aktivnosti, pokazala sam im primjere. Tako su djeca uzimala vunu i motali je oko drveća na različite načine

(Slike 25 - 28). Stariji uglavnom precizno da ne ostane praznog mjesta, dok mlađi slobodnije. Prije same aktivnosti sam im objasnila zadatak koji se zvao “kada bi drveće govorilo”. Rekla sam im da obuku drveće u šarenu odjeću ovisno o karakteru drva. Krajnji rezultati su bili toliko kreativni i inovativni. Djevojčice su govorile kako je njihovo drvo dobra vila koja ima čarolije i šljokice. Neki dječaci su uspoređivali ovu aktivnost s kićenjem bora za vrijeme Božića., dok su drugi pokušali vunom spojiti dvije grane kako bi drvo, ni više ni manje, nego plijesnulo.

Slika 25: Motanje vune (vlastita arhiva)

Slika 26: Spojeno drveće (vlastita arhiva)

Slika 27: Precizno omotano drvo (vlastita arhiva)

Slika 28: Omotano drvo (vlastita arhiva)

Manja djeca su za to vrijeme eksperimentirala s lišćem. Došli smo na ideju da želimo zalijepiti lišće na papir kako bi dobili neke motive poput životinja. Tako su neka djeca nacrtala sove na grani i pored zalijepila pravo lišće (Slika 29), drugi su napravili ribu (Slika 30) ili kornjaču (Slika 31) pomoću lišća dok je dosjetljiva djevojčica napravila leptira (Slika 32).

Slika 29: Sova na drvetu

Slika 30: Riba (vlastita arhiva)

Slika 31: Kornjača

Slika 32: Leptir (vlastita arhiva)

Cilj ove aktivnosti je bio povezati poznatog likovnog umjetnika s Land artom. Na taj način su djeca naučila novu osobu i njegove radove te pokušali sami interpretirati ih drugačijom tehnikom. Pošto je u to vrijeme bilo ljeto kao godišnje doba, nije bilo puno djece u vrtiću. Na početku sam sjela s djecom u krug i pokazivala im slike koje je Kandinsky naslikao. Razgovarali smo o njima i uspoređivali njegove poznate krugove po bojama i veličinama. Usred razgovora djeca su nadodala svoje specifične osobne misli te objašnjavali koje boje su im najdraže i na što ih podsjećaju. Zanimljivi komentari jedne djevojčice bili su kako bi htjela imati sve boje na svojoj kosi. Svidjele su im se slike iako su imali poteškoća sa zapamćivanjem imena autora. Kako bih bila sigurna da su usvojili krugove i boje, podijelila sam im papire kako bi napravili skicu za jednu posebnu aktivnost u dvorištu. Djeca su bojicama crtala krugove. Nakon bojanja sam im objasnila što ćemo slijedeće raditi, ali u dvorištu, pošto je bio lijep i sunčan dan. Izašli smo na dvorište i krenuli s pripremama. Svako dijete je dobilo kanticu bijelog pijeska, a boje za hranu su im bile svima nadohvat ruke. Naravno, morali su naučiti dijeliti. Na stol sam postavila plakat koji objašnjava primarne boje te kako pomoću njih dobiti sekundarne. Gledajući ga, djeca su miješala boje. Iznenadena sam što su uspjeli dobiti lijepe boje bez smečkasto-sivih tonova. Sljedeći korak bio je otići na dio gdje je bila trava, odnosno zemlja te napraviti jedan veliki krug koji su prethodno vidjeli od umjetnika Kandinskog. Objasnila sam im da ne miješaju pijesak kako se ne bi izgubio oblik kruga. Šireći pijesak, došli su u pomoć i mlađi te radili sve što i veći (*Slika 33*) (*Slika 34*). Ovaj dio aktivnosti je brzo završio, pa sam im podijelila boje kako bi svoje krugove nacrtali na drveće poput pravih umjetnika. Te boje nam je provjereno dao domar kao one koje ne štete drveću. Na početku su slikali jednobožno, dok im nisam objasnila kako je Kandinsky slikao s više boja te su krenuli slikati dvobojne i trobojne krugove (*Slika 35*).

Slika 33: Proces izrade

Slika 34: Bojanje drveta (vlastita arhiva)

Slika 35: Krug (vlastita arhiva)

Skupina “Ribice”, odgojiteljica i ja smo otišli u obližnju šumu 04. studenog kako bi intervenirali u prirodi. Jedino što smo sa sobom uzeli su bile dvije stvari- velika i mala metla. Držeći se za svog para, djeca su pjevajući krenula. Kada smo došli na našu destinaciju, podijelila sam ih u tri različite skupine ovisno o dobi djece.

U prvoj skupini su bili dječaci i djevojčice starijeg uzrasta te je njihov zadatak bio da naprave put od lišća (*Slika 36*). Pokazala sam im isprintane primjere i usmjerila ih na početku. Uspjeli su si sami međusobno podijeliti zadatke tako da je jedan dio grupe micao lišće pomoću metle, drugi stavljao lišće pomoću lopatice, a treći oblikovao put. Na taj način su napravili veliki put dugačak oko tri metra.

Slika 36: Izrada puta (vlastita arhiva)

U drugoj skupini su bila djeca koja su likovno jača. Oni su zalijepili komade gline na drvo te tražili prirodne materijale koje će im služiti kao dijelovi lica. Tako su kreativno pronalazili žireve, lišće, kamenje, pa čak i komad plastike koji su iskoristili za nos. Neka djeca su odlučila napraviti svoje lice (*Slika 37*), dok su druga htjela životinje. Djevojčice su uglavnom napravile lica mački, zečeva (*Slika 38*) i ježeve (*Slika 39*), dok su dječaci paukove (*Slika 40*), zmije (*Slika 41*) i puževe (*Slika 42*). Bili su vrlo kreativni i inovativni. Dvije djevojčice, nakon što je svaka napravila svoje lice, su odlučile surađivati. Tako su zajedno smišljale što bi to mogle napraviti te se podijelile u traženju materijala. Jedna je rekla drugoj:”Ti ćeš tražiti grančice i lišće, a ja ću kamenčiće”.

Slika 37: Lica (vlastita arhiva)

Slika 38: P.P. Zec

Slika 39: P.B. Jež (vlastita arhiva)

Slika 40: M.P. Pauk

Slika 41: A.M. Zmija (vlastita arhiva)

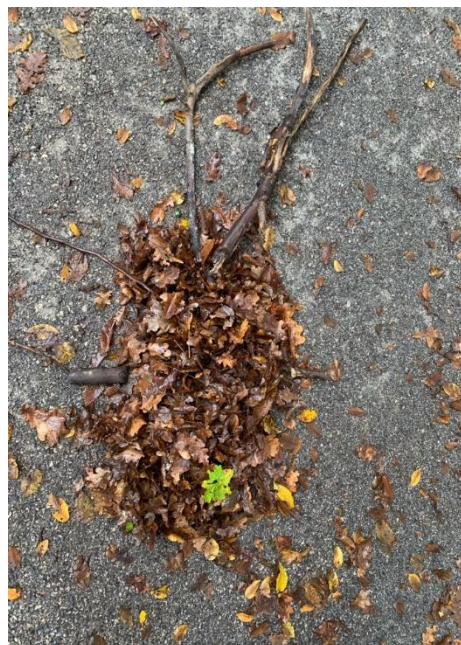
Slika 42: L.T. Puž (vlastita arhiva)

Treću skupinu su sačinjavala nešto mlađa djeca. Njihov zadatak je bio napraviti mandale na podu pomoću šarenog lišće. Prvo smo ih, odgojiteljica i ja, usmjeravale tako da smo im davale zadatke da pronađu žuto lišće, zatim zeleno te grančice (*Slika 43*). Suradujući su je uspjeli napraviti. Možete usporediti mandalu koju su djeca godinu i pol dana prije napravila dok je trajalo proljeće (*Slika 20*). Jednako su lijepe s tim da su korišteni drugačiji materijali. U proljeće su koristili cvjeće i kamenje, a u jesen šaerno lišće i grančice. Nakon mandale su napravili ribicu pošto im se grupa tako zove (*Slika 44*).

Jedan dječak je fasciniran zmijama već neko duže vrijeme pa sam mu predložila da napravi veliku zmiju od lišća. Prvu je napravio tako da je slagao list po list (*Slika 45*), a drugu od hrpu lišća (*Slika 46*). Ugodno me iznenadio svojom spretnošću i kreativnošću.

Slika 43: Mandala

Slika 44: Ribica (vlastita arhiva)

Slika 45: K.DŽ. Prva zmija

Slika 46: K.DŽ. Druga zmija (vlastita arhiva)

Djecu sam podijelila u grupe iz razloga što ih već znam duže vrijeme i znam koje stvari im idu najbolje. Dakako, grupe su se nakon završetka zadatka izmiješale što sam i očekivala, ali su vidjela primjere svojih prijatelja koji su ih usmjeravali u novoj aktivnosti. Tako je jedna djevojčica vidjela pauka koji ju je podsjetio na ježa

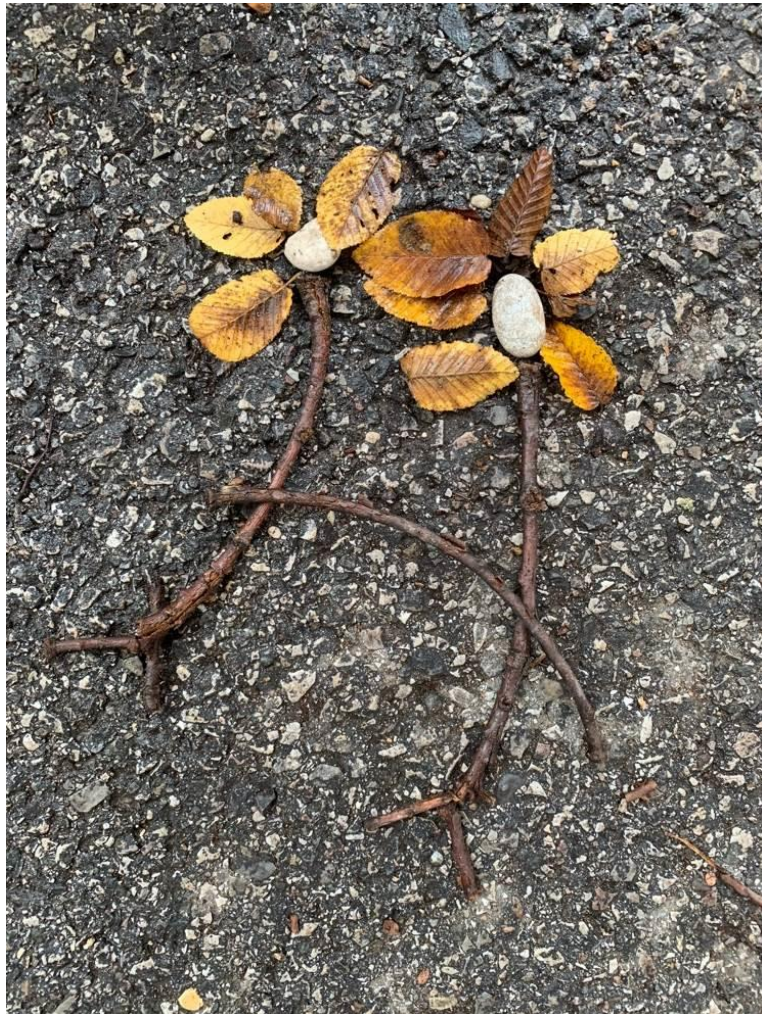
pa je odlučila napraviti ježa. Starija djeca koja su radila s glinom su potrčala pomoći djeci koja su radila put od lišća. Isto tako, neka starija djeca su htjela napraviti nešto kompleksnije od mandala i zmija pa smo svi zajedno došli na ideju kako bi mogli napraviti čovjeka (*Slika 47*). Razmišljala su izvan svojih granica te grupno surađivali. Jedno dijete je uzelo glinu i napravilo usta od nje.

One dvije djevojčice koje su surađivale, su odlučile napraviti nešto drugačije, pa su

tako napravile dva čovjeka (*Slika 48*).

Slika 47: Čovjek (vlastita arhiva)

Slika 48: Zaljubljeni par (vlastita arhiva)

ZAKLJUČAK

Land Art je kao suvremeni umjetnički pravac vrlo kreativan i zabavan proces koji ne bira korisnike. Omogućuje kreativnost koja pokreće djecu na traganje za odgovorima, postavljanje pitanja o svijetu, te sve ono što formira njihovu svijest. Prednost toga procesa jest to što se može raditi bilo gdje, te koristiti materijale koji se mogu naći u prirodi. Osim što djeca razvijaju kreativnost ona isto tako provode vrijeme na svježem zraku koji pozitivno utječe na njihovo zdravlje. Ovakve aktivnosti potiču djecu na ekološku osviještenost i spremnost na njihovo aktivno djelovanje, te im omogućuje da upoznaju prirodu i nauče je cijeniti. Unatoč mnogim prednostima umjetnosti u prirodi, postoji i nedostatak odnosno nemogućnost prenošenja djela u muzeje. Možemo zaključiti kako Land Art umjetnost stvara muzeje posvuda oko nas, u većim zadivljujućim, ali i onim manjim djelima. Stoga, potrebno je poticati djecu da iskorištavaju prirodu koja nam je data kao vrt koji je potrebno obrađivati.

LITERATURA

1. Ambrosie, J. (2015). *365 zabavnih aktivnosti na otvorenom* Zagreb: Mozaik knjiga.
2. Baldwin, L. (2019) The fleeting beauty of artist Andy Goldsworthy's Rain Shadows (preuzeto 10.10.2019 s <https://www.pbs.org/newshour/arts/watch-the-fleeting-beauty-of-artist-andy-goldsworthys-rain-shadows>)
3. Baume, S. (2017). *A line made by walking* Houghton Mifflin Harcourt.
4. Covell, A. (2016). Responses: Andy Goldsworthy's Ice Arch (preuzeto 07.10.2019. <https://celluloidwickerman.com/2016/06/13/responses-andy-goldsworthys-ice-arch-1982/>)
5. Dainius (2016) Magical Land Art by Andy Goldsworthy (preuzeto 08.10.2019 s https://www.boredpanda.com/land-art-andy-goldsworthy/?utm_source=google&utm_medium=organic&utm_campaign=organic)
6. Demur, B., Kutleša, A (2011). *Život umjetnosti; časopis za pitanja likovne kulture*.
7. Ivančević, R. (2001). *Stilovi razdoblja život 3, Umjetnosti XX. Stoljeća- Udžbenik za IV. Razred gimnazije*, Zagreb: Profil.
8. Kaplan, H. (2010). Christo and Jeanne- Claude: On the Making of the Running Fence (preuzeto 08.09.2019 s https://www.fairobserver.com/region/north_america/rethinking-land-art/)
9. Long, R. (2019). (preuzeto 08.09.2019 s <http://www.richardlong.org/>)
10. Maddocks, F. (2014). Andy Goldsworthy (preuzeto 08.08.2019 s <https://www.theguardian.com/artanddesign/2014/aug/17/andy-goldsworthy-interview-folkestone-triennial-times-square-rain>)
11. Micucci, D. (2012). Uncommon ground (preuzeto 03.05.2018 s <http://www.artandantiquesmag.com/2012/04/land-art-earthworks-postwar-american-art/>)

12. Nandzik, B. (2013). Rethinking Land art (preuzeto 04.04. 2019 s https://www.fairobserver.com/region/north_america/rethinking-land-art/)
13. Stewart, J. (2018). Ephemeral Land Art by a Man Who Discovered His Creativity in Nature (preuzeto 09.08.2019. s <https://www.artsy.net/article/artsy-editorial-10-female-land-artists>)
14. Radovan- Burja, M. (2011). *Integriranje umjetnosti u odgoj djece*, Metodički ogledi, 18 (2), 115- 130. (preuzeto 03.05.2018 s <https://hrcak.srce.hr/82319>)
15. Van't Hul, J. (2010). Richard Shilling on Land art for kids (preuzeto 09.09.2019 s <https://artfulparent.com/richard-shilling-on-land-art-for-kids/>)

MREŽNE STRANICE

1. *Carefully broken pebbles scratched white with another stone* (preuzeto s https://www.goldsworthy.cc.gla.ac.uk/image/?tid=1985_071)
2. *Colour Sun Wheel* (preuzeto 07.10.2019. s <https://mymodernmet.com/richard-shilling-land-artist/>)
3. *Drvo okruženo lišćem, Mandala* (preuzeto 07.05.2018. s https://www.boredpanda.com/land-art-andy-goldsworthy/?utm_source=google&utm_medium=organic&utm_campaign=organic)
4. *Kamena linija* (preuzeto 03.05..2018. s <http://www.richardlong.org/>)
5. *Kišne sjene* (preuzeto 07.05.2018. s https://www.google.com/imgres?imgurl=https%3A%2F%2Fpinimg.com%2Foriginals%2Ff3%2Fe9%2F65%2Ff3e9652ef8c531b5ac4ccc6270c0b3a4.jpg&imgrefurl=https%3A%2F%2Fwww.pinterest.com%2Fpin%2F486107353498875180%2F&tbnid=ZvU7SBBD AJdMaM&vet=12ahUKEwin_PLt5ODIAhXUIFAKHdjRAV8QMygDegQIARA-.i&docid=6JvCZ1VQ5YibJM&w=425&h=564&q=goldsworthy%20rain%20shadow&ved=2ahUKEwin_PLt5ODIAhXUIFAKHdjRAV8QMygDegQIARA-)
6. *Linija koja je nastala hodanjem* (preuzeto 07.10.2019 s <https://publicdelivery.org/richard-long-line-made-by-walking>)

7. *Ledena skulptura* (preuzeto 07.10.2019 s <https://celluloidwickerman.com/2016/06/13/responses-andy-goldsworthys-ice-arch-1982/>)

8. *Recede* (preuzeto 07.10.2019. s <https://mymodernmet.com/richard-shilling-land-artist/>)

9. *Spiral Jetty* (preuzeto 07.10.2019 s <https://www.diaart.org/visit/visit/robert-smithson-spiral-jetty>)

PRILOG

POPIS SLIKA

Slika 1: Smithson, R. (1970). *Spiral Jetty*

Slika 2: Christo, 1976. *Putujuća ograda*

Slika 3: Long, R. (1967). *Linija koja je nastala hodanjem*

Slika 4: Long, R. (1980). *Kamena linija*

Slika 5: Goldsworthy, A. (1984). *Kišne sjene*

Slika 6: Goldsworthy, A (1982). *Ledena skulptura*

Slika 7: Goldsworthy (1985). *Carefully broken pebbles scratched white with another stone*

Slika 8: Goldsworthy, A. (2013) *Drvo okruženo lišćem*

Slika 9: Goldsworthy, A. (2013) *Mandala*

Slika 10: Shilling, R. (2015). *Recede*

Slika 11: Shilling, R. (2012). *4 Colour Sun Wheel*

Slika 12: *Traženje materijala* (vlastita arhiva)

Slika 13: *Bojanje* (vlastita arhiva)

Slika 14: *Obojani primjerci* (vlastita arhiva)

Slika 15: I.Š. *Hobotnica* (vlastita arhiva)

Slika 16: I.Š. *Angry bird* (vlastita arhiva)

Slika 17: *Gusjenica* (vlastita arhiva)

Slika 18: *Otiskivanje lišća na kamen* (vlastita arhiva)

Slika 19: P.P. *Stvaranje mandale* (vlastita arhiva)

Slika 20: Mandala (vlastita arhiva)
Slika 21: M.P. Mandala (vlastita arhiva)
Slika 22: P.A. Brod (vlastita arhiva)
Slika 23: P.B. Autoportret (vlastita arhiva)
Slika 24: M.P. Srce (vlastita arhiva)
Slika 25: Motanje vune (vlastita arhiva)
Slika 26: Spojeno drveće (vlastita arhiva)
Slika 27: Precizno omotano drvo (vlastita arhiva)
Slika 28: Omotano drvo (vlastita arhiva)
Slika 29: Sova na drvetu (vlastita arhiva)
Slika 30: Riba (vlastita arhiva)
Slika 31: Kornjača (vlastita arhiva)
Slika 32: Leptir (vlastita arhiva)
Slika 33: Proces izrade (vlastita arhiva)
Slika 34: Bojanje drveta (vlastita arhiva)
Slika 35: Krug (vlastita arhiva)
Slika 36: Izrada puta (vlastita arhiva)
Slika 36: Izrada puta (vlastita arhiva)
Slika 37: Lica (vlastita arhiva)
Slika 38: P.P. Zec (vlastita arhiva)
Slika 39: P.B. Jež (vlastita arhiva)
Slika 40: M.P. Pauk (vlastita arhiva)
Slika 41: A.M. Zmija (vlastita arhiva)
Slika 42: L.T. Puž (vlastita arhiva)
Slika 43: Mandala (vlastita arhiva)
Slika 44: Ribica (vlastita arhiva)
Slika 45: K.DŽ. Prva zmija (vlastita arhiva)
Slika 46: K.DŽ. Druga zmija (vlastita arhiva)

Slika 47: Čovjek (vlastita arhiva)

Slika 48: Zaljubljeni par (vlastita arhiva)

IZJAVA O SAMOSTALNOJ IZRADI ZAVRŠNOG RADA

Vlastoručnim potpisom potvrđujem da sam ja, Eda Migić, samostalno napisala ovaj završni rad pod naslovom „*Land art.*“

POTPIS: _____